

تحلیل فضایی - کالبدی نواحی شهری بر اساس شاخص‌های رشد

هوشمند

سجاد فردوسی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران*
پری شکری فیروزجاء: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

چکیده

افزایش جمعیت در سال‌های اخیر و به دنبال آن گسترش پدیده شهرنشینی، موجب گردیده توسعه شهری و الگوهای مناسب در جهت رشد و توسعه کالبدی شهر، اهمیت ویژه‌ای یافته که باید در برنامه‌ریزی‌های آتی مورد توجه قرار گیرد. در این زمینه جهت ساماندهی سطوح پراکنده شهری، از الگوهای نوین برنامه‌ریزی شهری از جمله رشد هوشمند استفاده می‌کنند. در حقیقت راهبرد رشد هوشمند، سعی در شکل‌دهی مجدد شهرها و هدایت آن‌ها به سوی اجتماع توانمند با دسترسی به محیط زیست مطلوب دارد. در این راستا پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با هدف تحلیل فضایی-کالبدی نواحی شهری بر اساس شاخص‌های رشد هوشمند، بر آن است تا با فراهم کردن اطلاعات تحلیلی در زمینه ارزیابی نواحی به لحاظ میزان تناسب با شاخص‌های رشد هوشمند، بتوان گام‌های مهمی در راستای تحقق اهداف توسعه پایدار شهری با دستیابی به رشد هوشمند برداشت. نمونه مورد مطالعه، نواحی هفت‌گانه شهر شاهرود می‌باشد. اطلاعات مورد نیاز به روش اسنادی و میدانی گردآوری شده است. در این پژوهش با بهره‌گیری از نظرات ۵۲ کارشناس و متخصص امور شهری و با استفاده از مدل AHP، شاخص‌های مورد نظر، وزن‌دهی گردیده و بوسیله مدل تصمیم‌گیری چند معیاره ELECTRE، به تحلیل و ارزیابی نواحی هفت‌گانه شهر شاهرود بر اساس شاخص‌های رشد هوشمند شهری پرداخته شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین نواحی شهر در زمینه تناسب با شاخص‌های رشد هوشمند شهری، تفاوت قابل توجهی وجود دارد که در این خصوص جهت توسعه آتی شهر، ضروری است که توجه ویژه‌ای به نواحی با رتبه پایین شود.

واژه‌های کلیدی: فضایی، کالبدی، نواحی شهری، رشد هوشمند، شاهرود

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

در آغاز قرن بیست و یکم بیش از نیمی از جمعیت در شهرها زندگی می‌کنند که باعث شده اند با دو بحران عمده و به هم پیوسته زیست - محیطی و جمعیتی روبرو باشیم (یار احمدی، ۱۳۷۸: ۹). آنچه که اساس شهرنشینی و توسعه شهرهای امروزی را بنیان نهاد، به قرن هجدهم میلادی باز می‌گردد (شیعه، ۱۳۸۱: ۱۴). تحولات پیچیده اقتصادی و فنی پس از انقلاب صنعتی، موجب تغییرات شدیدی در اندازه شهرها و نسبت جمعیت ساکن در آنها گردید (Johnson, 1998: 18). متقابلاً افزایش جمعیت و اندازه شهرها و شهرک‌ها در جهان به تبع افزایش شهرنشینی، اثرات زیادی بر روی انسان و محیط داشته است (ابراهیم زاده و رفیعی، ۱۳۸۸: ۴۶). در این راستا توسعه فیزیکی و رشد جمعیتی شهرهای ایران چنان سریع و شتابنده عمل کرده است که پس از دوره ای کوتاه، اکنون شهرهای کشور نه تنها توانایی حفظ ویژگی‌های سنتی و اصیل خود را ندارند، بلکه اصول تازه و علمی نیز بر کالبد آن‌ها و رشد و توسعه آینده شان با مشکلات بسیاری همراه است (موسوی و دیگران، ۱۳۸۹: ۳۶). در این زمینه جهت ساماندهی به چنین توسعه ای، از الگوهای نوین برنامه ریزی شهری از جمله رشد هوشمند استفاده می‌کنند (مهاجری و پری زنگنه، ۱۳۹۹: ۱). این مقوله در خاستگاه اروپایی - آمریکایی خود یک راهبرد سیستمی با ابعاد و روش‌های معین است. با وجود این در کشورهای جهان سوم از جمله ایران، برخورد با این پدیده بیشتر یک بعدی و عمدتاً به نگرش اقتصادی انجام می‌شود (پورمحمدی و

قربانی، ۱۳۸۲: ۸۵). در این میان شهر شاهرود به عنوان دومین شهر استان سمنان، از این قاعده مستثنی بوده و در طی دهه‌های اخیر رشد بسیاری کرده است. این روند متأثر از رشد جمعیت و ورود مهاجران، منجر به ساخت و سازهای بدون برنامه و تغییرات زیاد در ساختار فضایی کالبدی شهر و گسترش آن در زمین‌های کشاورزی و پیرامونی اطراف و نتیجتاً آسیب‌های اجتماعی - اقتصادی و پیامدهای نامطلوب زیست محیطی شده است. بر این اساس یافتن الگویی مناسب در جهت رشد و توسعه کالبدی شهر اهمیت ویژه ای یافته که باید در برنامه ریزی‌های آتی شهر مورد توجه قرار گیرد. با توجه به اهمیت موضوع، در این پژوهش سعی بر آن است تا به تحلیل فضایی - کالبدی نواحی شهر شاهرود بر اساس شاخص‌های رشد هوشمند شهری پرداخته شود که با فراهم آمدن اطلاعات تحلیلی در زمینه اولویت بندی نواحی به لحاظ میزان تناسب با شاخص‌های رشد هوشمند، می‌توان توجه ویژه ای به نقاط با اولویت پایین داشت که در پی آن بتوان گام‌های مهمی در راستای تحقق اهداف توسعه پایدار شهری با دستیابی به رشد هوشمند برداشت.

۱-۲- اهداف پژوهش

اهداف این پژوهش در قالب موارد ذیل مطرح می‌باشد:

- فراهم آمدن اطلاعات تحلیلی در زمینه اولویت بندی نواحی به لحاظ میزان تناسب با شاخص‌های رشد هوشمند شهری
- توجه ویژه به نقاط با اولویت پایین در راستای تحقق اهداف توسعه پایدار شهری

۱-۳- پیشینه پژوهش

حمل و نقل برای کاربری اراضی شهری، راهبردها و مزایای اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی رشد هوشمند را مورد بررسی قرار داده و در عین حال به برخی انتقادات وارد بر آن نیز پرداخته است (حسین زاده دلیر و صرفی، ۱۳۹۱: ۱۳۳-۹۹).

• ضربایی و همکاران با مطالعه مناطق ۱۴ گانه شهر اصفهان با استفاده از مدل تاپسیس و تحلیل ضریب همبستگی بین متغیرها به این نتیجه رسیدند که بین کاربری اراضی و شاخص تلفیقی رشد هوشمند رابطه معناداری وجود دارد که نشان می‌دهد مناطق در دو قطب بسیار برخوردار و محروم در سطح شهر مطرح باشند (ضربایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷-۱).

• حیدری در مقاله ای با عنوان "تحلیل فضایی- کالبدی توسعه آتی شهر سقز با تاکید بر شاخص‌های رشد هوشمند شهری با استفاده از مدل آنتروپی شانون" به این نتیجه رسید که توسعه غیر هوشمند شهر سقز در سطح بالایی قرار دارد و در پایان به ارائه الگوی بهینه توسعه آتی شهر پرداخته است (حیدری، ۱۳۹۱: ۹۴-۶۷).

۱-۴- سوال تحقیق

پژوهش حاضر در پی پاسخ گویی به سوال ذیل می‌باشد:

• رشد شهر شاهرود در کدام نواحی تناسب بیشتری را با شاخص‌های رشد هوشمند شهری داشته و در این زمینه هر یک از نواحی نسبت به یکدیگر، در چه وضعیتی قرار دارند؟

۱-۵- روش تحقیق

با توجه به ماهیت موضوع و اهداف پژوهش، نوع تحقیق کاربردی و رویکرد حاکم بر فضای تحقیق

• الکساندر و تومالتی (۲۰۰۲) در مقاله ای با عنوان "رشد هوشمند و توسعه پایدار" با بررسی ارتباط تراکم و توسعه شهری در ۲۶ منطقه شهرداری برتیش کلمبیا، به ارتباط تراکم با کارایی زیرساخت‌ها و کاهش استفاده از خودرو همراه با کارایی اکولوژیک و اقتصادی اشاره کردند (Alexander & Tomalty, 2002:397).

• لاگرسا و همکاران در پژوهشی با عنوان "معضل تراکم، معرفی الگویی بر اساس اصول رشد هوشمند شهری جهت کنترل رشد پراکنده سکونتگاه‌های درون شهری کاتانیا" به این نتیجه رسیدند که رشد پراکنده شهری باعث ناکافی بودن وسعت فضاهای سبز شده و این عامل با اثرات قابل توجه محیط زیست همراه بوده که تولید گازهای گلخانه ای از آن جمله است (La Greca, et al, 2011:527-535).

• هاریس و همکاران در مقاله ای با عنوان "رشد هوشمند و سیستم فاضلاب: مدیریت رشد هوشمند در منطقه بالتیمور با توجه به آب‌های زائد" با مد نظر قرار دادن سیاست‌های رشد هوشمند ایالت مریلند، با استفاده از مدل توزیع برنولی، به این نتیجه رسیدند که وجود سیستم فاضلاب در یک کحل، مشوق رشد پراکنده در آن نقطه است (Harrison, et al, 2011:483-492).

• حسین زاده دلیر و صرفی در مقاله ای با عنوان "تاثیر برنامه ریزی هوشمند بر انتظام فضایی شهر" با هدف ارائه چهارچوبی از راهبرد رشد هوشمند، مشتمل بر اصول و راه کارهای برنامه ریزی به منظور ایجاد راهکارهای کارآمد برای بهبود

مورد نظر، وزن دهی گردیده و بوسیله مدل تصمیم‌گیری چند معیاره ELECTRE، به تحلیل و ارزیابی نواحی هفتگانه شهر شاهرود بر اساس شاخص‌های رشد هوشمند شهری پرداخته شده است.

در این پژوهش شاخص‌ها مطابق با جدول (۱) به چهار شاخص عمده: اجتماعی- اقتصادی، کالبدی، زیست محیطی و دسترسی و همچنین شاخص‌های مذکور در مجموع به ۳۶ زیر گروه تقسیم شده‌اند.

"توصیفی- تحلیلی" است. اطلاعات مورد نیاز از نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، طرح جامع و تفصیلی شهر، اسناد، مجلات و کتب مرتبط با موضوع و همچنین از طریق پرسشنامه بدست آمده است. جامعه آماری تحقیق حاضر ۶۰ کارشناس و متخصص امور شهری می‌باشد که از این تعداد با استفاده از جدول مورگان تعداد ۵۲ نفر به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای به عنوان نمونه انتخاب شدند. در ادامه با استفاده از مدل AHP، شاخص‌های

جدول ۱- شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش

نمایه شاخص	زیر گروه‌های شاخص کالبدی	وزن AHP	نمایه شاخص	زیر گروه‌های شاخص زیست محیطی	وزن AHP
۱	تراکم ناخالص جمعیت ناحیه	۰.۰۶۶	۲۰	سرانه کاربری پارک و فضای سبز	۰.۲۶۷
۲	نسبت وسعت ناحیه از شهر	۰.۰۶۴	۲۱	سرانه کاربری باغ و کشاورزی	۰.۱۹۴
۳	درصد واحدهای مسکونی ۱۰۰ تا ۱۵۰ متر	۰.۰۵۷	۲۲	تعداد درخت به ازای هر نفر	۰.۲۲۱
۴	تعداد پروانه‌های ساختمانی ۲ طبقه به بالا	۰.۰۵۸	۲۳	معکوس سرانه تولید زباله	۰.۱۳۳
۵	معکوس نسبت بافت فرسوده به ناحیه	۰.۰۵۷	۲۴	سرانه انهار و مجاری آب	۰.۱۷۶
۶	سرانه کاربری مسکونی	۰.۰۵۶	زیر گروه‌های شاخص اجتماعی- اقتصادی		
۷	سرانه کاربری تجاری	۰.۰۴۸	۲۵	سهم جمعیتی ناحیه	۰.۱۵۱
۸	سرانه کاربری آموزشی	۰.۰۵۳	۲۶	معکوس بعد خانوار	۰.۱۲۸
۹	سرانه کاربری فرهنگی- هنری	۰.۰۴۹	۲۷	تعداد خانوار در واحد مسکونی	۰.۱۱۹
۱۰	سرانه کاربری تجهیزات	۰.۰۵۱	۲۸	معکوس بار تکفل	۰.۱۱۹
۱۱	سرانه کاربری مذهبی	۰.۰۴۹	۲۹	درصد پاسوادی ناحیه	۰.۱۲۷
۱۲	سرانه کاربری درمانی	۰.۰۵۵	۳۰	درصد شاغلان	۰.۱۲۱
۱۳	سرانه کاربری تفریحی- گردشگری	۰.۰۵۳	۳۱	درصد دانش آموزان	۰.۱۰۹
۱۴	سرانه کاربری آموزش-تحقیقات و فناوری	۰.۰۴۶	۳۲	معکوس نرخ مرگ و میر	۰.۱۲۳
۱۵	سرانه اداری- انتظامی	۰.۰۴۸	زیر گروه‌های شاخص دسترسی		
۱۶	سرانه کاربری صنعتی	۰.۰۴۸	۳۳	نسبت معابر سواره به ناحیه	۰.۲۲۱
۱۷	سرانه کاربری تأسیسات	۰.۰۴۹	۳۴	سرانه کاربری پارکینگ	۰.۲۹۳
۱۸	سرانه کاربری حمل و نقل و انبارداری	۰.۰۴۵	۳۵	میزان مالکیت خودرو	۰.۲۶۶
۱۹	سرانه کاربری ورزشی	۰.۰۴۶	۳۶	نسبت معابر پیاده به ناحیه	۰.۲۱۲

(منبع: نگارنده)

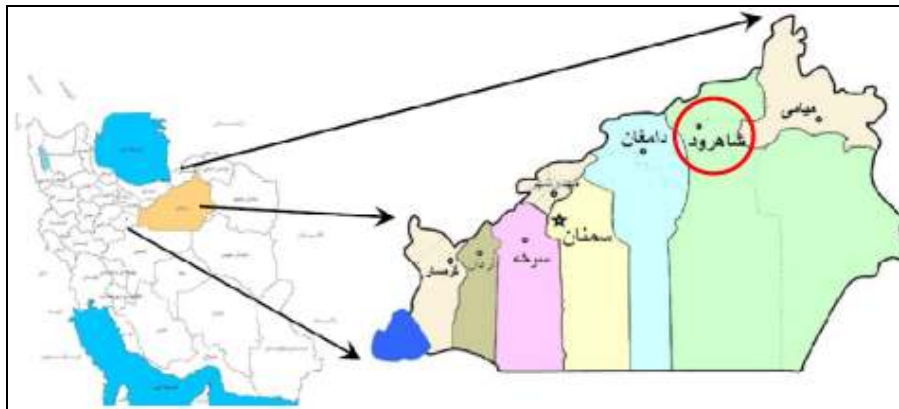
ساختمانی، نسبت کاربری‌های مختلط و عمومی، فضای سبز و فضای پیاده رو به سایر کاربری‌های عمومی در سطح محله‌ها بیشتر باشد، نشانگر هوشمندتر بودن آن ناحیه است. در حقیقت، وجود

در شاخص‌های رشد هوشمند شهری، بیشتر به تنوع کاربری اراضی، میزان دسترسی و کیفیت محیط زیست در ارتباط با تراکم جمعیت پرداخته می‌شود. از این رو سرانه کاربری‌ها مورد توجه بوده و هرچه تراکم

محدوده مطالعاتی پژوهش، شهر شاهرود از توابع استان سمنان می‌باشد. این شهر در حاشیه شمالی دشت کویر و در دامنه‌های جنوبی رشته‌کوه با ارتفاعی معادل ۱۳۸۰ متر از سطح دریا و در شمال خاوری استان سمنان واقع شده است. تصویر (۱) موقعیت جغرافیایی شهر شاهرود را بیان می‌دارد.

کاربری‌های مختلط و دسترسی مناسب در ناحیه، با برطرف کردن نیازهای ساکنان محله‌های مختلف در همان ناحیه، باعث کاهش حجم سفر و ترافیک در شهر می‌شود. از سوی دیگر، رشد هوشمند به تمام شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و دسترسی توجه دارد.

۱-۶- محدوده و قلمرو پژوهش

تصویر ۱- موقعیت جغرافیایی شهر شاهرود

همچنین ناحیه چهار با ۲۳۶۳۹ نفر به عنوان پرجمعیت‌ترین و ناحیه پنج با ۱۲۴۳۲ نفر به عنوان کم جمعیت‌ترین نواحی مطرح می‌باشند (مرکز آمار، ۱۳۹۰). جدول (۲)، تقسیمات کالبدی شهر را همراه برخی مشخصات آن ارائه می‌دهد.

در پژوهش حاضر، هفت ناحیه شهر شاهرود، مطابق با تقسیمات کالبدی طرح جامع شهر، مورد بررسی قرار گرفته است. بر این اساس شهر به دو منطقه شرقی و غربی تقسیم می‌شود بطوریکه منطقه یک که نیمه غربی شهر را شامل می‌گردد به چهار ناحیه و منطقه دو که نیمه شرقی شهر را شامل می‌گردد به سه ناحیه تقسیم شده است. منطقه یک عمدتاً مربوط به توسعه‌های اولیه شهر و منطقه دو مربوط به توسعه‌های جدید شهر می‌باشند. در این میان ناحیه سه با ۶۳۳ هکتار، بزرگترین ناحیه و در مقابل ناحیه یک با ۲۳۶ هکتار، کوچکترین ناحیه شهر به حساب می‌آیند.

جدول ۲- تقسیمات کالبدی شهر شاهرود (سال ۱۳۹۰)

منطقه	ناحیه	مساحت (متر مربع)	تراکم خالص جمعیت (نفر در هکتار)	تراکم ناخالص جمعیت (نفر در هکتار)	جمعیت در سال ۱۳۹۰ (نفر)
منطقه ۱	ناحیه ۱	۲۳۶۱۵۳۸.۵۴	۶۵.۸۴	۵۹.۹۲	۱۴۱۵۰
	ناحیه ۲	۳۲۵۳۸۶۰.۷۳	۱۰۷.۱۶	۹۵.۹۹	۳۱۲۳۵
	ناحیه ۳	۶۳۳۵۲۴۰.۹۱	۳۳.۴۹	۲۹.۳۷	۱۸۶۰۵
	ناحیه ۴	۵۸۱۹۹۴۲.۰۲	۵۸.۴۸	۴۰.۱۳	۲۳۶۳۹
منطقه ۲	ناحیه ۵	۵۷۱۷۲۶۳.۱۹	۴۳.۴۶	۲۱.۷۴	۱۲۴۳۲
	ناحیه ۶	۳۹۵۹۸۴۴.۳۶	۷۰.۲۷	۵۸.۱۰	۲۳۰۰۶
	ناحیه ۷	۴۳۰۴۵۱۴.۶۴	۵۴.۴۲	۴۰.۴۴	۱۷۴۰۷
شهر		۳۱۸۲۲۲۰۴۱	۵۸.۵۴	۴۴.۱۴	۱۴۰۴۷۴

(منبع: مرکز آمار، ۱۳۹۰؛ مهندسین مشاور طرح معماری محیط، ۱۳۹۰)

۲- دیدگاه‌ها و مفاهیم نظری پژوهش

هدف کلی توسعه، رشد و تعالی همه جانبه جوامع انسانی است، از این رو در فرایند برنامه ریزی برای دست یابی به توسعه در سیستم برنامه ریزی به توسعه و قرار گرفتن در مسیر آن، شناخت و درک شرایط و مقتضیات جوامع انسانی و نیازهای آنان در ابعاد مختلف، از جمله اقدامات ضروری در این زمینه‌هاست (رضوانی، ۱۳۸۲:۱).

در پی اسکان بیش از ۶۰ درصد جمعیت جهان در شهرها و تداوم این روند، آینده کره زمین را بیشتر با چشم اندازهای شهری مواجه نموده (رنه شورت، ۱۳۸۸:۲۲۰) به طوریکه سرانه و الگوی مصرف نامناسب منابع در شهرها، آن‌ها را در معرض ناپایداری بیشتر نسبت به روستاها قرار داده (صرافی، ۱۳۷۹:۷) و مشکلات کالبدی، اجتماعی- اقتصادی فراوانی، به ویژه در کشورهای در حال توسعه به وجود آورده است (پوراحمد و دیگران، ۱۳۸۸:۲۹) می‌کند. افزایش روزافزون جمعیت شهری علی‌الخصوص جمعیت فزاینده کلان شهرها، رشد بی برنامه و افقی شهری امری اجتناب ناپذیر است (زیاری و همکاران،

۱۳۹۱:۱۷). الگوی رشد پراکنده باعث از بین رفتن اراضی کشاورزی، جنگل‌ها و اراضی طبیعی شده و توسعه بر اساس چنین الگویی به لحاظ اجتماعی، اقتصادی و محیطی روند پایدار و مناسبی را طی نمی‌کند (علی‌الحسابی و عباسی، ۱۳۹۰:۲). همچنین وقتی شهرها در نواحی جغرافیایی افزایش می‌یابند، رفت و آمدها نیز بیشتر می‌شود و با کمبود وسایل نقلیه عمومی در مناطق حومه ای با تراکم کم، باعث استفاده ساکنین از اتومبیل شخصی می‌شود (Stephen, 2008:11).

در دو دهه گذشته در پاسخ به شرایط ناپایدار شهرها، مثالواره توسعه پایدار شهری همانند مؤلفه اساسی تأثیرگذار بر چشم انداز بلندمدت جوامع انسانی مطرح شد (قرخلو و دیگران، ۱۳۸۸:۲). توسعه پایدار، در واقع فرایند دربرگیرنده کیفیت اجتماعی- اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی است که اعضای جوامع محلی را به تولید و بازساخت زندگی هدفمند برای تحقق ابعاد پایداری هدایت می‌کند (توکلی نیا و استادی سیسی، ۱۳۸۸:۳۳). در اواخر قرن بیستم با الهام از بنیان‌های علمی توسعه پایدار، رویکرد

شروع به ترویج ایده جوامع و شهرهای فشرده کردند؛ پس از آن، ایده‌های متفاوتی ارائه شد که عمده ترین آن‌ها راهبرد "رشد هوشمند" بود (قربانی و نوشاد، ۱۳۸۷:۱۷۱). اصطلاح رشد هوشمند اولین بار توسط پاریس انگلندرنینگ، شهردار ماری لند از سال ۱۹۹۴ تا ۲۰۰۲ باب شد (زیاری و همکاران، ۱۳۸۸:۸۲). در راستای چنین تفکراتی، در اواخر دهه ۱۹۹۰، در ایالات متحده، جنبش رشد هوشمند همانند یک رویکرد جدید برنامه ریزی به وجود آمد (6:2007 Grant,). از نظر بولارد، این جنبش در جستجوی مدیریت رشد از راه ایجاد جوامع سالم، قابل سکونت و پایدار است (3:2007 Bullard).

رشد هوشمند، اصطلاحی رایج برای یکپارچه سازی سیستم حمل و نقل و کاربری اراضی است که از توسعه‌های فشرده و کاربری‌های مختلط در مناطق شهری حمایت کرده و در تقابل با توسعه‌های اتومبیل محور و پراکنده در حاشیه شهر قرار می‌گیرد (Frank & et al, 2006:26). هر چند رشد هوشمند اصطلاح ساده‌ای است اما مفهومی پیچیده دارد و به مجموعه‌ای از اصول کاربری زمین و حمل و نقل که در تقابل با پراکندگی است، برمی‌گردد (Howard et al, 2004:204). انجمن بین‌المللی مدیریت شهری (ICMA^۵) تعریف جامعی از رشد هوشمند دارد که چنین است: توسعه‌ای که اقتصاد، اجتماع و محیط زیست را در برگیرد و چارچوبی برای جوامع تهیه می‌کند که در قالب آن تصمیم‌گیری‌ها مربوط به اینکه رشد در کجا و چگونه اتفاق بیفتد شکل می‌گیرد (G.Hevesi, 2004,21).

جدیدی با نام "شهرسازی نوین"^۱ و "رشد هوشمند"^۲ برای پایدار ساختن فرم فضایی شهرها مورد توجه قرار گرفته است (www.smartgrowth.org). این دیدگاه با مبانی نظری "شهر پایدار" و "شهر اکولوژیک" مد نظر است که در آن تلفیق کاربری‌های مسکونی و اشتغال با اولویت طراحی دسترسی پیاده، همسو است (زیاری، ۱۳۸۰:۳۸۱). راهبرد رشد هوشمند در چارچوب نظریه توسعه پایدار شهری و حمایت از الگوی شهر فشرده بنا شده است (حسین زاده دلیر، ۱۳۸۷:۱۹۵). در تقابل با رشد هوشمند، پراکندگی شهری^۳ مطرح می‌باشد. اگرچه پراکندگی از زمان پیدایش اتومبیل وجود داشته است، اما خاستگاه آن به گسترش خانه سازی بعد از جنگ جهانی دوم می‌رسد (Basudeb, 2010:7). اولین بار ویلیام وایت^۴ اصطلاح پراکندگی شهری را در مقاله‌ای در سال ۱۹۵۸ استفاده نمود (Soule, 2006:3). پراکندگی عبارتست از توسعه بدون برنامه ریزی و بدون کنترل، ناهماهنگ و تک کاربری که در آن اختلاط کاربری وجود ندارد و به عنوان توسعه کم تراکم، خطی یا نواری، متفرق و جسته گریخته به نظر می‌رسد (قرخلو و زنگنه، ۱۳۸۸:۲۲). رشد پراکنده بر اساس دگرگونی بنیان اقتصادی شهر، فراهم شدن امکان بورس بازی زمین، سیاست‌های سهل انگارانه شهرسازی و تصمیم‌گیری‌های ناگهانی برای توسعه شهری شکل می‌گیرد (اسماعیل پور، ۱۳۹۰:۷۴). از سال ۱۹۷۰ برنامه ریزان شهری و حمل و نقل، برای برطرف ساختن اثرات منفی گسترش پراکنده شهرها،

¹ . New Urbanism

² . Smart Growth

³ . Urban sprawl

⁴ . William H. whyte

⁵ . international city/county management association

مسکن و فراهم آوردن شیوه‌های مختلف حمل و نقل می‌انجامد و با افزایش دسترسی، به کاهش سفرها و در نتیجه کاهش انتشار آلاینده‌ها و مصرف انرژی منجر می‌شود (رهنما و عباس زاده، ۱۳۸۵:۱۱۲). به اعتقاد فیلنت شهرسازی جدید، رشد هوشمند و توسعه پایدار، همگی در راستای مدیریت رشد عمل می‌کنند (Flint, 2006:132). در حقیقت، رشد هوشمند، یک مفهوم ابزارمحور است که توافق چندانی در تعاریف آن وجود ندارد، اما طرفداران رشد هوشمند، بر اصول ده گانه آن که از سوی آژانس حفظ محیط زیست آمریکا (APA) ارائه شده، هم عقیده اند (Cowan, 2005:357; Yang, 2009:134). جدول (۳) اصول ده گانه رشد هوشمند شهری را بیان می‌دارد:

جدول ۳- اصول رشد هوشمند

ردیف	اصول	ردیف	اصول
۱	کاربری مختلط	۶	حفاظت از فضاهای باز، زمین‌های کشاورزی، زیبایی‌های طبیعی و نواحی زیست محیطی آسیب پذیر
۲	قابل پیش بینی، عادلانه و از نظر هزینه ثمر بخش کردن تصمیمات توسعه	۷	تقویت و جهت دهی توسعه به سمت اجتماعات موجود
۳	ایجاد طیفی از گزینه‌ها و شیوه‌های مسکن	۸	فراهم آوردن تنوعی از شیوه‌های حمل و نقل
۴	بهره گیری از طراحی ساختمان‌های فشرده	۹	ایجاد محلات با قابلیت پیاده روی
۵	پرورش جوامعی ممتاز، جذاب با احساس قوی مکانی	۱۰	تشویق به همکاری اجتماع و مسئولان (سرمایه گذاران) در تصمیمات مربوط به توسعه

(EPA, 2010:5)

تعریف شده و بعد از تشکیل ماتریس داده‌ها، فرایند مدل ELECTRE در ۹ مرحله انجام پذیرفته است.

در حقیقت راهبرد رشد هوشمند، سعی در شکل دهی مجدد شهرها و هدایت آن‌ها به سوی اجتماع توانمند با دسترسی به محیط زیست مطلوب دارد (پور محمدی و قربانی، ۱۳۸۲:۱۰۲) و توسعه فضایی را در برمی‌گیرد که تراکم بالای جمعیت در جوامع برنامه ریزی شده، طراحی فضاهای باز کوچک ولی با طراحی خوب و ایجاد روستا- شهرها که تلاشی برای خلق دوباره اتمسفر شهرهای گذشته می‌باشد، از اهداف آن می‌باشد (R.weeks, 2011:26). رشد هوشمند شهری در نهایت منجر به توسعه الگوی عمودی و فشرده‌گی می‌شود که سطح کمتری از زمین را اشغال نموده، به ارتقای کیفیت زندگی جامعه، تنوع طراحی، توانمندسازی اقتصاد و ترقی مسائل زیست محیطی، افزایش سلامتی عمومی، تنوع و گوناگونی

۳- یافته‌های پژوهش

پس از جمع آوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه و تبدیل آن‌ها به داده‌های کمی از روش مقیاس دو قطبی، ماتریس داده‌های خام مطابق با جدول (۴)

ناحیه ۱	۰.۴۱۴	۰.۶۲۶	۰.۰۱۰	۰.۴۶۰	۰.۳۶۷	۰.۰۰۰	۰.۲۵۵	۰.۳۵۵	۰.۴۳۹	۰.۴۰۶	۰.۳۸۳	۰.۴۵۴	۰.۲۶۰	۰.۳۷۸	۰.۲۵۹	۰.۳۱۰	۰.۳۷۸	۰.۳۸۹
ناحیه ۲	۰.۱۶۷	۰.۱۷۰	۰.۰۱۴	۰.۳۰۲	۰.۵۳۳	۰.۱۷۷	۰.۵۶۴	۰.۳۱۲	۰.۴۰۳	۰.۳۸۶	۰.۳۸۳	۰.۴۴۲	۰.۳۲۱	۰.۳۷۸	۰.۳۲۱	۰.۵۳۱	۰.۳۷۸	۰.۳۶۵
ناحیه ۳	۰.۵۷۰	۰.۲۴۲	۰.۰۴۷	۰.۲۳۷	۰.۴۲۷	۰.۰۰۰	۰.۳۳۶	۰.۳۰۱	۰.۳۵۵	۰.۲۸۷	۰.۳۸۰	۰.۴۱۹	۰.۳۵۹	۰.۳۷۸	۰.۳۸۲	۰.۶۰۵	۰.۳۷۸	۰.۳۴۲
ناحیه ۴	۰.۳۱۵	۰.۱۷۳	۰.۰۹۲	۰.۰۹۸	۰.۳۰۸	۰.۰۰۰	۰.۴۲۷	۰.۴۴۱	۰.۳۷۹	۰.۳۱۷	۰.۳۷۶	۰.۳۶۱	۰.۳۹۶	۰.۳۷۸	۰.۳۵۸	۰.۳۱۰	۰.۳۷۸	۰.۲۹۵
ناحیه ۵	۰.۰۹۳	۰.۵۷۵	۰.۸۰۰	۰.۷۶۲	۰.۲۸۴	۰.۷۲۹	۰.۲۲۴	۰.۴۱۹	۰.۳۲۳	۰.۴۴۵	۰.۳۶۸	۰.۲۹۱	۰.۴۲۰	۰.۳۷۸	۰.۴۶۹	۰.۱۶۲	۰.۳۷۸	۰.۴۸۳
ناحیه ۶	۰.۱۱۵	۰.۲۴۲	۰.۰۸۴	۰.۰۹۰	۰.۲۹۶	۰.۶۶۲	۰.۴۱۵	۰.۳۸۷	۰.۳۹۵	۰.۳۷۶	۰.۳۸۰	۰.۲۴۵	۰.۳۸۳	۰.۳۷۸	۰.۳۵۸	۰.۲۳۶	۰.۳۷۸	۰.۳۴۲
ناحیه ۷	۰.۵۹۶	۰.۳۱۸	۰.۰۱۲	۰.۲۰۸	۰.۳۶۷	۰.۰۰۰	۰.۳۱۴	۰.۴۰۸	۰.۳۳۹	۰.۴۰۶	۰.۳۷۶	۰.۳۸۴	۰.۴۷۰	۰.۳۷۸	۰.۴۵۶	۰.۲۸۰	۰.۳۷۸	۰.۴۰۱

در این مرحله وزن دهی به شاخص‌ها به شرح جدول

(۶) از طریق مدل AHP صورت گرفته است.

مرحله دوم: تشکیل ماتریس بی‌مقیاس وزین

جدول ۶- وزن‌های مستخرج از مدل AHP (ماتریس W)

شاخص‌ها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸
وزن	۰.۰۶۶	۰.۰۶۴	۰.۰۵۷	۰.۰۵۸	۰.۰۵۷	۰.۰۵۶	۰.۰۴۸	۰.۰۵۳	۰.۰۴۹	۰.۰۵۱	۰.۰۴۹	۰.۰۵۵	۰.۰۵۳	۰.۰۴۶	۰.۰۴۸	۰.۰۴۸	۰.۰۴۹	۰.۰۴۵
شاخص‌ها	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶
وزن	۰.۰۴۶	۰.۲۶۷	۰.۱۹۴	۰.۲۲۱	۰.۱۳۳	۰.۱۷۶	۰.۱۵۱	۰.۱۲۸	۰.۱۱۹	۰.۱۱۹	۰.۱۲۷	۰.۱۲۱	۰.۱۰۹	۰.۱۲۳	۰.۲۲۱	۰.۲۹۳	۰.۲۶۶	۰.۲۱۲

$$V = R \times W$$

در ادامه ماتریس بی‌مقیاس وزین بر اساس رابطه

(۲)، در جدول (۷) ارائه شده است.

جدول ۷- ماتریس بی‌مقیاس وزین (ماتریس V)

شاخص‌ها نواحی شهر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸
ناحیه ۱	۰.۰۲۷	۰.۰۱۲	۰.۰۲۴	۰.۰۳۳	۰.۰۲۷	۰.۰۲۱	۰.۰۱۵	۰.۰۱۷	۰.۰۱۶	۰.۰۰۹	۰.۰۱۴	۰.۰۲۸	۰.۰۱۵	۰.۰۰۰	۰.۰۰۴	۰.۰۰۱	۰.۰۰۸	۰.۰۱۳
ناحیه ۲	۰.۰۴۴	۰.۰۱۷	۰.۰۲۲	۰.۰۱۸	۰.۰۱۶	۰.۰۲۰	۰.۰۲۹	۰.۰۲۲	۰.۰۲۹	۰.۰۱۷	۰.۰۲۳	۰.۰۳۳	۰.۰۳۴	۰.۰۰۰	۰.۰۰۶	۰.۰۰۳	۰.۰۰۹	۰.۰۱۲
ناحیه ۳	۰.۰۱۳	۰.۰۳۲	۰.۰۲۳	۰.۰۱۴	۰.۰۳۴	۰.۰۲۶	۰.۰۲۰	۰.۰۲۹	۰.۰۱۳	۰.۰۲۱	۰.۰۱۴	۰.۰۳۱	۰.۰۰۰	۰.۰۰۸	۰.۰۰۹	۰.۰۱۰	۰.۰۲۴	۰.۰۲۲
ناحیه ۴	۰.۰۱۸	۰.۰۳۰	۰.۰۱۹	۰.۰۲۵	۰.۰۲۴	۰.۰۲۴	۰.۰۲۰	۰.۰۱۵	۰.۰۰۸	۰.۰۲۳	۰.۰۱۶	۰.۰۱۱	۰.۰۳۷	۰.۰۴۵	۰.۰۲۸	۰.۰۰۸	۰.۰۱۹	۰.۰۱۵
ناحیه ۵	۰.۰۱۰	۰.۰۲۹	۰.۰۲۰	۰.۰۲۳	۰.۰۱۱	۰.۰۱۸	۰.۰۱۲	۰.۰۲۲	۰.۰۱۱	۰.۰۱۷	۰.۰۲۲	۰.۰۰۵	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۳۲	۰.۰۲۵	۰.۰۱۴	۰.۰۱۳
ناحیه ۶	۰.۰۲۷	۰.۰۲۰	۰.۰۱۸	۰.۰۱۶	۰.۰۱۹	۰.۰۱۷	۰.۰۱۴	۰.۰۱۳	۰.۰۲۰	۰.۰۲۰	۰.۰۲۰	۰.۰۰۶	۰.۰۰۷	۰.۰۰۰	۰.۰۰۸	۰.۰۰۶	۰.۰۰۹	۰.۰۱۱
ناحیه ۷	۰.۰۱۹	۰.۰۲۲	۰.۰۲۳	۰.۰۱۸	۰.۰۰۹	۰.۰۲۰	۰.۰۱۱	۰.۰۱۸	۰.۰۲۳	۰.۰۲۳	۰.۰۱۹	۰.۰۰۷	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۱۷	۰.۰۳۸	۰.۰۳۳	۰.۰۲۷
شاخص‌ها نواحی شهر	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶
ناحیه ۱	۰.۰۱۹	۰.۱۶۷	۰.۰۰۲	۰.۱۰۲	۰.۰۴۹	۰.۰۰۰	۰.۰۳۹	۰.۰۴۵	۰.۰۵۲	۰.۰۴۸	۰.۰۴۹	۰.۰۵۵	۰.۰۲۸	۰.۰۴۶	۰.۰۵۷	۰.۰۹۱	۰.۱۰۱	۰.۰۸۲
ناحیه ۲	۰.۰۰۸	۰.۰۴۵	۰.۰۰۳	۰.۰۶۷	۰.۰۷۱	۰.۰۳۱	۰.۰۸۵	۰.۰۴۰	۰.۰۴۸	۰.۰۴۶	۰.۰۴۹	۰.۰۵۳	۰.۰۳۵	۰.۰۴۶	۰.۰۷۱	۰.۱۵۶	۰.۱۰۱	۰.۰۷۷
ناحیه ۳	۰.۰۲۶	۰.۰۶۵	۰.۰۰۹	۰.۰۵۲	۰.۰۵۷	۰.۰۰۰	۰.۰۵۱	۰.۰۳۹	۰.۰۴۲	۰.۰۳۴	۰.۰۴۸	۰.۰۵۱	۰.۰۳۹	۰.۰۴۶	۰.۰۸۴	۰.۱۷۷	۰.۱۰۱	۰.۰۷۳
ناحیه ۴	۰.۰۱۴	۰.۰۴۶	۰.۱۱۵	۰.۰۲۲	۰.۰۴۱	۰.۰۰۰	۰.۰۶۴	۰.۰۵۶	۰.۰۴۵	۰.۰۳۸	۰.۰۴۸	۰.۰۴۴	۰.۰۴۳	۰.۰۴۶	۰.۰۷۹	۰.۰۹۱	۰.۱۰۱	۰.۰۶۳
ناحیه ۵	۰.۰۰۴	۰.۱۵۴	۰.۱۵۵	۰.۱۶۸	۰.۰۳۸	۰.۱۲۸	۰.۰۳۴	۰.۰۵۴	۰.۰۳۸	۰.۰۵۳	۰.۰۴۷	۰.۰۳۵	۰.۰۴۶	۰.۰۴۶	۰.۱۰۴	۰.۰۴۷	۰.۱۰۱	۰.۱۰۲
ناحیه ۶	۰.۰۰۵	۰.۰۶۵	۰.۰۱۶	۰.۰۲۰	۰.۰۳۹	۰.۱۱۷	۰.۰۶۳	۰.۰۵۰	۰.۰۴۷	۰.۰۴۵	۰.۰۴۸	۰.۰۳۰	۰.۰۴۲	۰.۰۴۶	۰.۰۷۹	۰.۰۶۹	۰.۱۰۱	۰.۰۷۳
ناحیه ۷	۰.۰۲۷	۰.۰۸۵	۰.۰۰۲	۰.۰۴۶	۰.۰۴۹	۰.۰۰۰	۰.۰۴۷	۰.۰۵۲	۰.۰۴۰	۰.۰۴۸	۰.۰۴۸	۰.۰۴۶	۰.۰۵۱	۰.۰۴۶	۰.۱۰۱	۰.۰۸۲	۰.۱۰۱	۰.۰۸۵

مرحله پنجم: محاسبه ماتریس ناهماهنگی

معیار ناهماهنگی نظیر به مجموعه (D_{kl}) بر عکس معیار (C_{kl}) نشان دهنده شدت بدتر بودن ارزیابی از A_k در رابطه با A_l می‌باشد. این معیار (d_{kl}) با استفاده از عناصر ماتریس (V) (با استفاده از امتیازات وزین شده) به ازای مجموعه ناهماهنگ (D_{kl}) طبق رابطه

(۷) محاسبه و در جدول (۱۰) مطرح گردیده است:

$$d_{kl} = \frac{\max_{j \in J} |v_{kj} - v_{lj}|}{\max_{j \in D_{kl}} |v_{kj} - v_{lj}|} \quad (7)$$

جدول ۱۰- ماتریس ناهماهنگی (ماتریس D)

نواحی شهر	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴	ناحیه ۵	ناحیه ۶	ناحیه ۷
ناحیه ۱	-	۰.۸۳	۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۳۳	۰.۱۹	۰.۲۱
ناحیه ۲	۱.۰۰	-	۱.۰۰	۰.۵۵	۰.۴۴	۰.۲۸	۰.۴۰
ناحیه ۳	۱.۰۰	۰.۵۰	-	۰.۵۰	۰.۶۳	۰.۲۴	۰.۷۵
ناحیه ۴	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	-	۰.۳۰	۰.۷۵	۱.۰۰
ناحیه ۵	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	-	۱.۰۰	۱.۰۰
ناحیه ۶	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۰.۹۰	-	۱.۰۰
ناحیه ۷	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۰.۹۰	۰.۵۷	۰.۸۰	-

مرحله ششم: محاسبه ماتریس هماهنگ موثر

ارزش‌های (C_{kl}) از ماتریس هماهنگی باید نسبت به یک ارزش آستانه سنجیده شوند تا شانس ارجحیت A_k بر A_l بهتر قضاوت گردد. این شانس در صورتی که (C_{kl}) از یک حداقل آستانه (C^-) تجاوز کند نیز بیشتر خواهد شد، یعنی باید $C_{kl} \geq C^-$. (C^-) را می‌توان به صورت متوسط از معیارهای هماهنگی به دست آورد:

بر اساس (C^-) ، یک ماتریس بولین (F) تشکیل می‌دهیم به گونه ای که:

$$f_{kl} = 1, \text{ if } c_{kl} \geq c^- \quad (9)$$

$$f_{kl} = 0, \text{ if } c_{kl} < c^- \quad (10)$$

آنگاه هر عنصر واحد در ماتریس (F) نشان دهنده یک گزینه موثر بر دیگری است.

بنابراین در این مطالعه، حداقل آستانه برابر خواهد

$$\text{بود با: } 26.012 + 42 = 0.619$$

در نتیجه ماتریس هماهنگ موثر به شرح جدول (۱۱) خواهد بود.

$$C^- = \frac{\sum_{k=1}^m \sum_{l=1}^m c_{kl}}{m(m-1)} \quad (8)$$

جدول ۱۱- ماتریس هماهنگ موثر (ماتریس F)

نواحی شهر	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴	ناحیه ۵	ناحیه ۶	ناحیه ۷
ناحیه ۱	-	۱	۱	۰	۱	۱	۱
ناحیه ۲	۱	-	۱	۱	۱	۱	۱
ناحیه ۳	۱	۰	-	۱	۱	۱	۱
ناحیه ۴	۰	۰	۰	-	۱	۱	۰
ناحیه ۵	۰	۰	۱	۰	-	۰	۰
ناحیه ۶	۰	۰	۰	۱	۱	-	۰
ناحیه ۷	۰	۰	۱	۱	۱	۰	-

$$g_{kl} = 0, \text{ if } d_{kl} > d^- \quad (13)$$

عناصر واحد در ماتریس (G) نشان دهنده روابط تسلط در بین گزینه‌ها می‌باشد.

بنابراین در این مطالعه، ارزش آستانه برابر خواهد بود با:

$$33.19 + 42 = 0.790$$

در نتیجه ماتریس ناهماهنگ موثر به شرح جدول (۱۲) خواهد بود:

مرحله هفتم: محاسبه ماتریس ناهماهنگ موثر

عناصر (d_{kl}) از ماتریس ناهماهنگ نیز همانند مرحله ششم باید نسبت به یک ارزش آستانه سنجیده شوند. این ارزش آستانه (d) را می‌توان به طریق ذیل محاسبه نمود:

$$d^- = \frac{\sum_{k=1}^m \sum_{l=1}^m d_{kl}}{m(m-1)}, k \neq l \quad (11)$$

سپس یک ماتریس بولین (G) تشکیل می‌دهیم، به طوری که:

$$g_{kl} = 1, \text{ if } d_{kl} \leq d^- \quad (12)$$

جدول ۱۲- ماتریس ناهماهنگ موثر (ماتریس G)

نواحی شهر	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴	ناحیه ۵	ناحیه ۶	ناحیه ۷
ناحیه ۱	-	۰	۱	۱	۱	۱	۱
ناحیه ۲	۱	-	۱	۱	۱	۰	۱
ناحیه ۳	۰	۰	-	۱	۱	۱	۰
ناحیه ۴	۰	۰	۰	-	۱	۱	۱
ناحیه ۵	۰	۰	۱	۰	-	۰	۱
ناحیه ۶	۰	۰	۰	۱	۰	-	۰
ناحیه ۷	۰	۰	۰	۱	۱	۰	-

$$e_{kl} = f_{kl} \times g_{kl} \quad (14)$$

در این مطالعه ماتریس کلی (E) به شرح جدول (۱۳) محاسبه گردیده است.

مرحله هشتم: محاسبه ماتریس کلی موثر

ماتریس کلی (E) نشان دهنده ترتیب ارجحیت‌های نسبی از گزینه‌ها است. عناصر مشترک (e_{kl}) به شرح رابطه (۱۴) از دو ماتریس (F) و (G)، تشکیل ماتریس کلی موثر (E) را برای تصمیم‌گیری می‌دهد:

جدول ۱۳- ماتریس کلی موثر (ماتریس E)

نواحی شهر	ناحیه ۱	ناحیه ۲	ناحیه ۳	ناحیه ۴	ناحیه ۵	ناحیه ۶	ناحیه ۷
ناحیه ۱	-	۰	۱	۰	۱	۱	۱
ناحیه ۲	۱	-	۱	۱	۱	۰	۱
ناحیه ۳	۰	۰	-	۱	۱	۱	۰
ناحیه ۴	۰	۰	۰	-	۱	۱	۰
ناحیه ۵	۰	۰	۰	۰	-	۰	۰
ناحیه ۶	۰	۰	۰	۱	۱	-	۰
ناحیه ۷	۰	۰	۰	۱	۱	۰	-

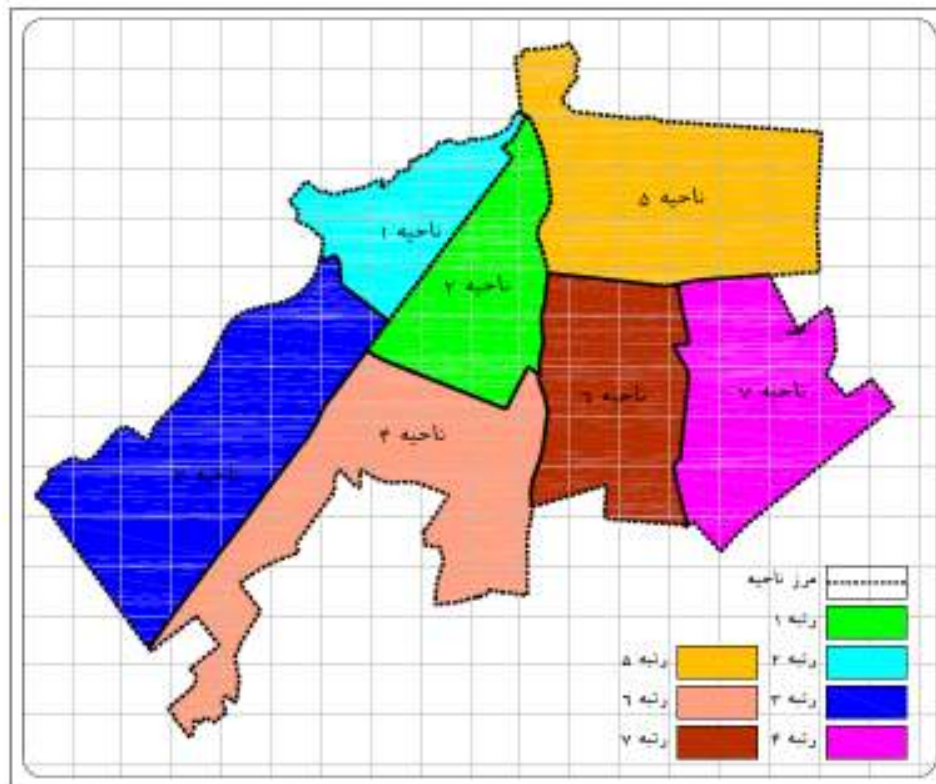
مرحله نهم: رتبه بندی گزینه‌ها

در پایان با توجه به امتیازات کسب شده، رتبه بندی نواحی مطابق با جدول (۱۴) ارائه شده است. بدین منظور جمع سطرها در ماتریس (E) به عنوان امتیاز مثبت و جمع ستون‌ها در ماتریس (E) به عنوان امتیاز

منفی خواهد بود و تفاضل امتیاز مثبت و منفی، امتیاز کل هر ناحیه را مطرح می‌دارد. در ادامه تصوی (۲) رتبه بندی نواحی شهر را نشان می‌دهد.

جدول ۱۴- رتبه بندی نواحی مورد مطالعه

رتبه	امتیاز کل	امتیاز منفی	امتیاز مثبت	نواحی شهر
۲	۳	۱	۴	ناحیه ۱
۱	۵	۰	۵	ناحیه ۲
۳	۱	۲	۳	ناحیه ۳
۶	-۲	۴	۲	ناحیه ۴
۷	-۶	۶	۰	ناحیه ۵
۵	-۱	۳	۲	ناحیه ۶
۴	۰	۲	۲	ناحیه ۷

تصویر ۲- رتبه بندی نواحی مورد مطالعه

۴- نتیجه گیری و پیشنهادها

در این پژوهش نواحی شهر شاهرود با استفاده از مدل تصمیم‌گیری چند معیاره ELECTRE مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد که به لحاظ میزان تناسب با شاخص‌های رشد هوشمند شهری، ناحیه ۲ وضعیت مطلوب تری را نسبت به مابقی نواحی دارد و در رتبه اول قرار گرفته است. همچنین نواحی ۱ و ۳ در رتبه‌های دو و سه و نواحی ۷، ۶ و ۴ به ترتیب در رتبه‌های چهار، پنج و شش قرار دارند. در این میان ناحیه ۵ در آخرین رتبه قرار گرفته و در مقایسه با دیگر نواحی، نامطلوب‌ترین وضعیت را به لحاظ تناسب با شاخص‌های رشد هوشمند شهری، دارا می‌باشد. با توجه به رتبه کسب شده در هر یک از نواحی توسط مدل ELECTRE، رشد شهر شاهرود در ناحیه ۲ بیشترین تناسب را با رشد هوشمند شهری داشته و در مقابل ناحیه ۵ کمترین تناسب را با رشد هوشمند شهری دارد و در این زمینه می‌بایست نواحی با رتبه پایین را جهت توسعه آتی شهر در کانون توجهات قرار داد. در این راستا پیشنهاداتی به شرح ذیل مطرح است:

- بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهر و استفاده بهینه از آن‌ها در راستای تامین نیازهای جدید شهری
- اجتناب از ورود اراضی مرغوب کشاورزی به داخل محدوده شهر
- لحاظ نمودن مقررات کارآمدتر در مقابله با مساله بورس بازی زمین در پیرامون محدوده شهر

- در اولویت قرار دادن استفاده از ۲۰ درصد اراضی بایر درون شهری به منظور توسعه‌های جدید شهری
- انتقال پادگان شهر و همچنین شرکت ذغال سنگ البرز شرقی با مساحت ۱۷۰ هکتار به خارج از شهر
- کاهش اندازه قطعات تفکیکی تا حد استاندارد و مطلوب شهری به منظور تامین فضای کافی جهت سکونت

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی و رفیعی، قاسم، (۱۳۸۸)، مکانیابی بهینه جهات گسترش شهری با بهره‌گیری از سیستم اطلاعات جغرافیایی، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۵، ۷۰-۴۵
- اسماعیل پور، نجما، (۱۳۹۰)، بررسی رشد پراکنده بر نابودی اراضی کشاورزی صفاشهر و راهبردهای تعدیل آن، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال دوم، شماره چهارم، ۹۶-۷۳
- پورمحمدی، محمدرضا، قربانی، رسول، (۱۳۸۲)، ابعاد و راهبردهای پارادایم متراکم سازی فضاهای شهری، مجله مدرس علوم انسانی، شماره ۲۹، ۱۰۸-۸۵
- پوراحمد، احمد؛ اکبرپور سراسکانرود، محمد و ستوده، سمانه، (۱۳۸۸)، مدیریت فضای سبز شهری منطقه ۹ شهرداری تهران، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۲، شماره ۶۹، ۵۰-۲۹
- پورمحمدی، رضا و جام کسری، محمد، (۱۳۹۰)، تحلیلی بر الگوی توسعه ناموزون تبریز، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۵، شماره ۱۰۰، ۵۴-۳۱
- توکلی نیا، جمیله، استادی سیسی، منصور، (۱۳۸۸)، تحلیل پایداری محله‌های کلان شهر تهران با تاکید بر

شیعه، اسماعیل، (۱۳۸۱)، مقدمه ای بر مبانی برنامه ریزی شهری، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت صرافی، مظفر، (۱۳۷۹)، شهر پایدار چیست، نشریه مدیریت شهری، شماره ۴، ۱۳-۶

ضرابی، اصغر؛ صابری، حمید، محمدی، جمال و وارثی، حمیدرضا، (۱۳۹۰)، تحلیل فضایی شاخص‌های رشد هوشمند شهری نمونه موردی اصفهان، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۷، ۱۷-۱

علی الحسینی، مهران و عباسی، مریم، (۱۳۹۰)، نقش ساختار مطلوب شهر در رسیدن به اهداف رشد هوشمند، کنفرانس ملی توسعه پایدار و عمران شهری، موسسه آموزش عالی دانش پژوهان، اصفهان، ۱۲-۱

قربانی، رسول و نوشاد، سمیه، (۱۳۸۷)، راهبرد رشد هوشمند در توسعه شهری: اصول و راهکارها، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۱۲، ص ۱۶۳-۱۸۰

قرخلو، مهدی؛ عبدی بیگی کند، ناصح و زنگنه شهرکی، سعید، (۱۳۸۸)، تحلیل سطح پایداری شهری در سکونتگاه‌های غیر رسمی مورد شهر سنج، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۲، شماره ۶۹، ۱۶-۱

قرخلو، مهدی و زنگنه شهرکی، سعید، (۱۳۸۸)، شناخت الگوهای رشد کالبدی- فضایی شهر با استفاده از مدل‌های کمی مطالعه موردی تهران، جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، دوره ۲۰، شماره ۲، ۱۹-۴۰

مرکز آمار ایران، (۱۳۹۰)، سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۰

مهندسین مشاور طرح معماری محیط، (۱۳۹۰)، طرح توسعه و عمران (جامع) و حوزه نفوذ شهر شاهرود موسوی، میرنجف؛ سعیدآبادی، رشید و فخر، رسول، (۱۳۸۹)، مدل سازی توسعه کالبدی و تعیین مکان بهینه برای اسکان جمعیت شهر سردشت تا افق ۱۴۰۰

عملکرد شورایی‌ها نمونه موردی محله‌های اوین درکه و ولنجک، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۰، ۴۳-۲۹

حسین زاده دلیر، کریم، (۱۳۸۷)، فرایند توسعه شهری و تئوری شهر متراکم، اولین همایش مدیریت توسعه پایدار در نواحی شهری، شهرداری تبریز

حیدری، اکبر، (۱۳۹۱)، تحلیل فضایی- کالبدی توسعه آتی شهر سقز با تاکید بر شاخص‌های رشد هوشمند شهری با استفاده از مدل آنتروپی شانون، مجله جغرافیا و توسعه شهری، شماره دوم، ۹۴-۶۷

حسین زاده دلیر، کریم و صفری، فاطمه، (۱۳۹۱)، تاثیر برنامه ریزی هوشمند بر انتظام فضایی شهر، مجله جغرافیا و توسعه شهری، شماره اول، ۱۳۳-۹۹

رهنما، محمد و عباس زاده، غلامرضا، (۱۳۸۵)، مطالعه تطبیقی درجه پراکنش/فشرده‌گی کلان شهرهای سیدنی و مشهد، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۶، ص ۱۲۸-۱۰۱

رنه شورت، جان، (۱۳۸۸)، نظریه شهری، ترجمه کرامت الله زیاری و حافظ مهدنژاد و فریاد پرهیز، نشر دانشگاه تهران، تهران، چاپ اول

رضوانی، علی اصغر، (۱۳۸۲)، رابطه شهر و روستا، نشر ماکان، تهران

زیاری، کرامت الله، حاتمی نژاد، حسین و ترکمن نیا، نعیمه، (۱۳۹۱)، درآمدی بر نظریه رشد هوشمند شهری، شهرداری‌ها، شماره ۱۰۴، ۱۹-۱۷

زیاری، کرامت الله، (۱۳۸۰)، توسعه پایدار و مسئولیت برنامه ریزان شهری در قرن ۲۱، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، شماره ۱۶۰، ۳۸۵-۳۷۱

زیاری، کرامت الله؛ مهدنژاد، حافظ و پرهیز، فریاد، (۱۳۸۸)، مبانی و تکنیک‌های برنامه ریزی شهری، دانشگاه چابهار

- Treatment and Growth Management in the Baltimore Region, *Land Use Policy*, vol 29, pp 483–492
- Johanson, E.A.J., (1998), *The Organization of Space in Development Press, Countries*, Cambridge, Harvard University: p18
- La Greca, P., L. Barbarossa, M. Ignaccolo, G. Inturri, and F. Martinico. (2011). The Density Dilemma, A Proposal for Introducing Smart Growth Principles in a Sprawling Settlement with in Catania Metropolitan Area, *Cities* 28, pp 527–535
- R.Weeks, J. (2011). *Population: An Introduction to Concepts and Issues*, Cengage learning
- Stephen A. R. (2008). *Sustainable Development Handbook*, the Fairmont Press, Inc
- Soule, D. C. (2006). *Urban Sprawl: A Comprehensive Reference Guide*, the Green Wood Press, United State
- www.smartgrowth.org/about, Retrieved 12 June 2011
- Yang, F., (2009), If ‘Smart’ is ‘Sustainable’? An Analysis of Smart Growth Policies and Its Successful Practices, A Thesis Submitted to the Graduate Faculty in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Community and Regional Planning, Iowa State University Ames.
- به روش دلفی و منطق بولین در محیط GIS، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ششم، سال دوم، ۳۵-۵۴
- مهاجری، مهسا و زنگنه، پری، (۱۳۹۱)، رشد هوشمند شهری راهکاری برای کاهش آلودگی هوا در کلان شهرها، اولین کنفرانس مدیریت آلودگی هوا و صدا، دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ص ۸-۱
- یاراحمدی، امیر، (۱۳۷۸)، به سوی شهرسازی انسانگرا، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری، تهران
- Alexander, D. & Tomalty, R., (2002), *Smart Growth and Sustainable Development: Challenges, Solutions, and Policy Directions*, *Local Environment*, Vol.7, No.4, pp.397-409.
- Bullard, R.D., (2007), *Growing Smarter Achieving Livable Communities, Environmental Justice, and Regional Equity*, the MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England.
- Basudeb, B. (2010). *Analysis of Urban Growth and Sprawl from Remote Sensing Data*, Springer, Heidelberg Dordrecht, London
- Cowan, R., (2005), *The Dictionary of Urbanism*, Streetwise Press.
- EPA (environmental protection agency), (2010), *Smart growth, A guide to developing and implementing greenhouse gas reduction programs*, *Local government climate and energy strategy guides*. pp. 1-11.
- Frank, L., Kavage, S., & Litman, T., (2006), *Promoting public health through Smart Growth*, British Columbia: Smart Growth BC, pp. 5-65.
- Flint, A., (2006), *This Land: the Battle over Sprawl and the Future of American*, the Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- G.Hevesi, A. (2004). *Smart Growth in New York State: A Discussion Paper*, Comptroller's press office, Albany.
- Grant, J., (2007), *Encouraging Mixed Use in Practice. Incentives, Regulations, and Plans: The Role of States and Nation-states in Smart Growth Planning*, Edited by Gerrit-Jan Knaap, Huibert, A. Haccoû, Kelly J. Clifton and John W. Frece, Published by Edward Elgar Publishing.
- Howard, F. L., J. F. Richard. (2004). *Urban Sprawl and Public Health*, Island Press, Washington, Dc
- Harrison, M., E. Stanwyck, B. Beckingham, O. Starry, B. Hanlone, and J. Ewcomerc. (2011). *Smart Growth and the Septic Tank: Wastewater*